

УДК 81'373.611:81'373.423
СВІТЛАНА ЛЕЛЮХ
(Полтава)

СЕМАНТИКО-СЛОВОТВІРНА СТРУКТУРА СЛОВОТВІРНИХ ГНІЗД З ОМОНІМІЧНОЮ ВЕРШИНОЮ *КЛУБ*

Ключові слова: *дериват, словотвірне гніздо, словотвірна парадигма, омонімічна вершина.*

Словотвірному гнізду як системі спільнокореневих слів, зв'язаних між собою відношенням структурної і семантичної похідності й об'єднаних на основі послідовного підпорядкування одних одиниць іншими, властиве різноманіття семантичних взаємовідношень твірних і похідних слів. Це зумовлене структурними особливостями та семантикою твірних і похідних слів [4, с.50].

Кожне гніздо має свою вихідну точку розгортання – вершину. Вершиною словотвірного гнізда виступає корінь з морфонологічними варіантами. Наприклад, вершину словотвірного гнізда, що об'єднує слова *плакати, плаксун, плаксивий, плач, плачниця, плачевний*, можна визначити як *плак-* / *плач*. Оскільки в мові широко представлені однокореневі деривати (дериват – похідне від чого-небудь первинного [2, с.287]), що вказують на належність до певної категорії явищ, предметів, відношень об'єктивної дійсності, то це дає підстави деяким дослідникам віднести їх до словотвірних омонімів [5, с.88].

У пропонованій статті піде мова про словотвірні гнізда з омонімічною вершиною *клуб* як складну систему ієрархічно організованих між собою відношень семантичної і структурної похідності на синхронному рівні, що впорядковане лише за спільною формою кореня (гнізда слів з коренями-омографами). Омографи – слова або форми слів, різні за значенням і звучанням, але однакові за написанням [2, с.842].

Вихідною точкою розгортання (вершиною) аналізованого нами гнізда є корінь-омограф *клуб*.

Розглянемо характер семантичної співвіднесеності твірних і похідних слів у словотвірному гнізді з вершиною *клуб*. Кореневий гніздовий словник української мови вміщує три корені-омографи *клуб*, які й становлять різновиди омонімів. Це одиниці з тотожною буквеною (графічною) формою і різним значенням [3, с.331-332]. Розглянемо перше словотвірне гніздо з омонімічною вершиною *клуб-1* у значенні «те саме, що клубок (моток)» [2, с.547].

Члени аналізованого гнізда розташовані на п'яти ступенях словотворення, тобто глибина гнізда дорівнює п'ятьом словотвірним тактам. У структурному складі досліджуваного словотвірного гнізда зафіксовано похідні таких трьох лексикограматичних розрядів слів, як іменники (5), дієслова (14), прикметники (4). У схему гнізда включені також дієприкметники (2). Розміщені деривати на п'яти ступенях з вихідним словом (вершиною) *клуб* на першому. Найбільш продуктивним є III ступінь словотворення, на якому виявлено 12 дериватів (у тому числі 1 дієприкметник). В аналізованому словотвірному гнізді виокремлюємо 4 словотвірні парадигми. Словотвірна парадигма – комплексна одиниця, що являє собою особливу мікросистему дериватів одного ступеня творення, об'єднаних тотожністю твірної основи і

КЛУБЬ-1 (26) I	II	III	IV	V
<i>клубище</i> <i>клубовиння</i> <i>клубок =></i>	<i>клубочок</i> <i>клубчастий</i> <i>клубковий</i> <i>клубкуватий</i> <i>клубочитися =></i> <i>клубочіти</i>	<i>заклубочитися =></i> <i>заклубочений</i>		
<i>клуб-0 =></i> <i>(моток)</i>	<i>клубливий</i> <i>клубитися =></i> <i>клуботати =></i>	 <i>заклубитися</i> <i>клуботатися =></i> <i>клуботання</i> <i>заклуботати</i> <i>клуботітися</i>	 <i>заклуботатися</i>	
 <i>клуботіти =></i> <i>клубуватися</i> <i>склубити =></i>	 	 		
		<i>склубитися</i>		

і протиставлених словотворчими формантами [1, с.29]. Перша словотвірна парадигма: *клуб-0 => клубище, клубовиння, клубок*. Друга словотвірна парадигма: *клубок => клубочок, клубчастий, клубковий, клубкуватий, клубочитися, клубочіти, розклубочений*. Третя: *клуботати => клуботатися, клуботання, заclubотати, клуботітися*. Четверта: *клубочитися => заclubочитися => заclubочений*. Ураховуючи частиномовну належність похідних, у словотвірній парадигмі виділяють зони, кожна з яких охоплює похідні тієї самої частини мови. Поняття зони словотвірної парадигми ґрунтується на спільності загальнокатегорійної семантики низки дериватів. Протяжність словотвірної парадигми визначається за кількістю частиномовних зон, словотвірних значень та дериватів, що ці значення актуалізують. Так, перша словотвірна парадигма аналізованого словотвірного гнізда з омонімічною вершиною *клуб-1* є однозонною за ознакою протяжності, тобто має одну частиномовну зону: субстантивну, яка представлена іменниками *клубище, клубовиння, клубок*. Друга словотвірна парадигма – тризонна, тобто об'єднує три зони похідних: субстантивну, що представлена іменником *клубочок*, ад'єктивну – прикметниками *клубчастий, клубковий, клубкуватий* – та дієслівну – дієсловами *клубочітися, клубочити*. Третя та четверта словотвірна парадигма – двозонна – складається з двох зон дериватів. Третя словотвірна парадигма представлена іменником *клуботання* (субстантивна зона) та дієсловами *клуботатися, заclubотати, клуботітися* (дієслівна зона), четверта – дієсловом *заclubочитися* та

За ознакою протяжності виділяємо двозонну словотвірну парадигму в аналізованому словотвірному гнізді. Вона представлена субстантивною та ад'єктивною зонами, тобто іменниковими *автоклуб, мотоклуб, кіноклуб, аероклуб* тощо та прикметниковими *клубів, клубний* дериватами.

Останній корінь-омограф *клуб-3* зі значенням «стегно // верхня частина ноги, таза (у тварини)» [2, с. 547] утворює третє словотвірне гніздо.

<i>КЛУБ-3 I</i>	<i>II</i>
<i>клуб-0 =></i> (<i>стегно</i>)	<i>клубовий</i> <i>безклубий</i> <i>гостроклубий</i> <i>криво-#</i>

За своєю структурою це гніздо є найменшим, включає в себе 4 деривати, представлених лексико-граматичним класом прикметника. Досліджуване словотвірне гніздо складається з однієї словотвірної парадигми, яка є однозонною, представлена прикметниковими дериватами (ад'єктивною зоною) *клубовий, безклубий, гостроклубий, кривоклубий*.

Таким чином, аналіз трьох словотвірних гнізд з омонімічною вершиною *клуб* дає можливість зробити висновок щодо їхнього структурного та семантичного навантаження. Так, словотвірне гніздо *клуб-1* у значенні «те саме, що клубок (моток)» [2, с.547] має найвищий ступінь словотвірного потенціалу, показує, наскільки різноманітною є система семантико-дериваційних відношень між словами-членами гнізда. Із 51 похідного слова у словотвірних гніздах з омонімічною вершиною *клуб* 25 утворено на базі першого значення іменника *клуб*, 21 – на базі другого значення, 5 – на базі третього.

ЛІТЕРАТУРА

1. *Валюх З. О.* Словотвірна парадигматика іменника в українській мові : [Монографія] / З. О. Валюх. – К. – Полтава: АСМІ, 2005. – 356 с.
2. Великий тлумачний словник сучасної української мови (з додатками, доповненнями та CD) / [уклад. і гол. редактор В. Т. Бусел] . – К. : Перун, 2007. – 1736 с.
3. *Карпіловська Є. А.* Кореневий гніздовий словник української мови: Гнізда слів з вершинами – омографічними коренями / Є. А. Карпіловська. – К.: Укр. енциклопедія, 2002. – 912 с.
4. Семасіологія і словотвір [Текст] : зб. наук. праць / АН УРСР. Ін-т мовознав. імені О. О. Потебні. – К. : Наук. думка, 1989. – 192 с.
5. *Тихонов А. Н.* Словообразовательная омонимия в русском языке / А. Н. Тихонов // Русский язык в школе. – 1971. – №1. – С. 88.

Светлана Лелюх

СЕМАНТИКО-СЛОВООБРАЗОВАТЕЛЬНАЯ СТРУКТУРА СЛОВООБРАЗОВАТЕЛЬНЫХ ГНЕЗД С ОМОНИМИЧЕСКОЙ ВЕРШИНОЙ *КЛУБ*

В работе рассматриваются словообразовательные гнезда с омонимической вершиной *клуб* как сложная система иерархически организованных между собой отношений семантической и структурной производности на синхронном уровне.

Ключевые слова: *дериват, словообразовательное гнездо, словообразовательная парадигма, омонимическая вершина.*

Svetlana Leliukh

SEMANTIC-WORD-BUILDING STRUCTURE OF WORD-BUILDING OF NESTS WITH THE ENGLISH-GERMAN TOP CLUB

This work reveals derivational nests with homonymous top club, as a complex system of hierarchically organized relationships with each other semantic and structural derivatives on a synchronous level.

Key words: *derivate, word-formation nest, word-formation paradigm, homonymous top.*

Одержано 12.02.2010 р., рекомендовано до друку 25.03.2010 р.

УДК 81.373.612.2/3:001.4]:57

ОЛЕНА БІЛКА
(Полтава)

МЕТАФОРИЧНІ Й МЕТОНИМІЧНІ ТЕРМІНИ-КОМПОЗИТИ В БІОЛОГІЧНІЙ ТЕРМІНОЛОГІЇ

Ключові слова: *композиція, композит, інтерфікс, словосполучення, словотвірна модель.*

Терміни, як і звичайні слова, бувають простими і складними, утвореними в результаті складання – поєднанням двох чи більше основ чи цілих слів або їх скорочень (усічень). У біологічній термінології виокремлюємо групу складних слів – композитів. Термін «композит» в українському мовознавстві сприймають у широкому і вузькому розумінні. Широке трактування композитів полягає в розумінні їх як складних слів, утворених з двох або кількох слів, основ чи коренів, об'єднаних в одну лексичну одиницю, що набула формально-граматичних і семантичних ознак окремого слова. У вузькому розумінні композит – це складне слово, утворене основоскладанням [1, с.6]. Саме в цьому розумінні тепер уживають термін «композит» на позначення слів, утворених складанням основ.

Метафоричні й метонімічні складні назви мають декілька переваг перед іншими номінаціями. По-перше, вони завжди коротші, ніж ті сполучення слів, на основі яких побудовані; по-друге, складні слова потрібні не лише для поповнення мови новими словами. Вони з'являються тоді, коли необхідно висловити дві ідеї в одному слові [2, с.46]. На цю особливість звернула увагу О.Тур. Вона, зокрема, указувала, що здатність термінів-композитів передавати в одному слові два або більше понять відповідної галузі знань зумовлює третю перевагу таких найменувань – вони є засобом мовної економії [5, с.88].

Характерними ознаками основоскладання, на думку О.Шевчука, є: поєднання основ (а не слів); основа на приголосний приєднується до другого компонента за до-